

سه مؤلفه اساسی پاسخگویی به شبهات

آیت‌الله سیدهاشم حسینی بوشهری

اشاره

متن پیش‌رو سخنان حضرت آیت‌الله سیدهاشم حسینی بوشهری، رئیس شورای عالی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، دبیر شورای عالی حوزه‌های علمیه و عضو مجلس خبرگان رهبری است که در آیین رونمایی از سه کتاب جدید این مرکز تحت عنوان: «خرافات»، «تفکر صحیح» و «نقد الحاد معاصر» در جمع رئیس، معاونان، مدیران و کارمندان مرکز مطالعات و پاسخگویی به شبهات (حوزه‌های علمیه) ایراد شده است. ایشان در ۲۲ فروردین‌ماه ۱۴۰۳ در سخنانی ضمن تقدیر و تشکر از فعالیت‌های مرکز به سه مؤلفه اساسی پاسخگویی به شبهات اشاره کردند؛ همچنین تألیف و تدوین این سه اثر جدید را پاسخ به خلأهای موجود در حوزه شبهات دانستند.

مقدمه

در روایات نورانی اهل‌بیت علیهم‌السلام دو چیز را رد کرده و یک چیز را تشویق کرده‌اند؛ آن دو چیزی که رد کرده‌اند این است که انسان حالت ایستایی داشته باشد و دوم اینکه سیر قهقراپی پیدا کند. ای کاش حالت ایستایی می‌داشت. به قهقرا برگشتن و رجوع به عقب ممنوع. حالت ایستایی هم ممنوع. آنچه مایه سفارش اهل‌بیت علیهم‌السلام به ما هست، قرآن هم هست، آموزه‌های دینی هست و شاید طبع بشر هم همین را می‌طلبد این است که بتواند

روزبه روز گامی به جلو برود. امام صادق علیه السلام در روایت معروفی می‌فرماید:

«مَنْ اسْتَوَى يَوْمَهُ فَهُوَ مُغْبُونٌ، وَمَنْ كَانَ آخِرُ يَوْمِيهِ خَيْرَ هُمَا فَهُوَ مَغْبُوطٌ، وَمَنْ كَانَ آخِرُ يَوْمِيهِ شَرَّهُمَا فَهُوَ مَلْعُونٌ، وَمَنْ لَمْ يَزِدْ الزِّيَادَةَ فِي نَفْسِهِ فَهُوَ إِلَى النُّقْصَانِ وَمَنْ كَانَ إِلَى النُّقْصَانِ فَالْمَوْتُ حَيْرُهُ مِنَ الْحَيَاةِ» [۱]؛ «کسی که دو روزش (از نظر رشد انسانی و کمال زندگی) یکسان باشد، ضرر کرده و باخته است، هرکس که امروزش بهتر از دیروزش باشد، مورد غبطه دیگران قرار می‌گیرد (و آرزو می‌کنند که مثل او باشند)، هرکس امروزش بدتر از دیروزش باشد، محروم از رحمت خداست. هرکس که در وجود خود، افزایش و کمال را نبیند و حس نکند، رو به کاستی و نقصان است و هرکس رو به نقصان و کاهش باشد، مرگ برای او بهتر از زندگی است».

این سه مرحله را در این روایت کاملاً بیان کرده «من استوی یوماه» آن حالت ایستایی است «من کان آخر یومهما خیرهما» آن گام روبه‌جلوست و «من کان آخر یومهما شرهما» آن حالت سیر قهقرایی است که در سیر قهقرایی می‌فرماید که این انسان دیگر رو به نقصان است و «من کان الی النقصان، فالموت خیر له من الحیاة» ولی آنجا که گام روبه‌جلو هست می‌فرماید «من کان آخر یومهما خیرهما، فهو مغبون». دیگران هم غبطه می‌خورند ای کاش ما هم مثل اینها بودیم و گام‌های استواری که اینها برمی‌داشتند.

ما هم این چنین تفاوتی بین شروع فعالیت مرکز تا الآن می‌بینیم. واقعاً رشد قابل‌توجهی می‌بینیم در عرصه‌های مختلفی که تبیین فرمودید چه به‌صورت پژوهش، چه به‌صورت آموزش، چه در قالب فضای مجازی و جلسات علمی و کارهای متنوعی که دارد آنجا انجام می‌گیرد و بحمدالله خروجی‌های خوبی هم تاکنون داشته است. گاهی برخی آثار به دست ما می‌رسد و به تناسب فرصتی که دارم نگاه می‌کنم و می‌بینم کاملاً روزآمد و متناسب با نیازهای روز جامعه و پرسش‌ها و شبهاتی که در جامعه مطرح است، می‌باشد. مسائل جزوات و مطالب حقیقتاً احساس می‌کنم به‌روز است. اگر تنها همین گزارش شما در این جلسه بود و به من چیز دیگری نمی‌گفتند، کافی بود.

۱. لزوم اطلاع‌رسانی فعالیت‌ها و آثار

دو سه نکته خدمت شما عرض می‌کنم حالا برخی ممکن است تأسیسی و برخی تأکیدی باشد؛ یکی از مواردی که جنبه تأسیسی دارد این است که شاید هم داشته باشید ولی من در

گزارش کمتر دیدم - برای جا انداختن یک کار امروز می‌گویند: «تبلیغات هزینه نیست؛ تبلیغات سرمایه‌گذاری است» برای اینکه یک کار جا بیفتد من الآن معتقدم حتی شما در خود همین حوزه این حجم از کارهایتان برای خیلی‌ها ناشناخته است و این نشان‌دهنده این است که باید روی کارتان هزینه و اطلاع‌رسانی کنید. این اطلاع‌رسانی به نظر بنده هم در سطح حوزه، حالا جلسات مختلفی که دارید ۱۵۰ نفر ۲۰۰ نفر در مراکز مختلف بیست و چندگانه‌ای که چرخشی عمل می‌کنید آنها سر جای خودش محفوظ، انتشارات و تلویزیون و رادیو و امثال ذالک ولی باز من معتقدم که خلأ اطلاع‌رسانی هنوز وجود دارد.

من و شما برای‌مان گاهی چندش‌آور است که تلویزیون روی یک کالا هر روز در چند نوبت تبلیغ می‌کند. ما تصور می‌کنیم شاید خیلی لغو باشد، ولی این‌طور نیست یک مطلب موقعی که چند بار ذهن را مشغول بکند خودبه‌خود تأثیرگذار است که این ذهن به دنبال این است که لااقل یک سری بزنینم به فلان کالا. اینجا ذهنت مشغول شد این حالت جستجوگری در ذهن انسان به وجود می‌آید که پیگیری کند، انگیزه ایجاد می‌شود در انسان ایجاد انگیزه کنید که کار شما را ببینند.

۲. مواجهه فعال و هجومی با شبهات

دو کار اگر در مجموعه شما اتفاق بیفتد، کار را تکمیل می‌کند. یکی همین کاری که الآن انجام می‌گیرد که محور کار شما شبهه‌شناسی و پاسخ به شبهه و رصد شبهه است. گروه رصد شما قاعدتاً یک گروه قوی است که آنچه در فضای مجازی هست آنچه در کتاب‌ها، آنچه شبهات وارداتی هست، مجموعه اینها را رصد می‌کنید و به تناسب به آن می‌پردازید. چون از ویژگی‌های شهید مطهری، رضوان خدا بر او باد! این بود که ایشان به جنگ شبهه می‌رفت حتی شبهه‌ای که در جامعه مطرح نشده بود ایشان به محض اینکه اطلاع پیدا می‌کرد در جایی شبهه‌ای در حال تکون هست قبلش پاسخ آن را آماده کرده بود که اگر روزی این شبهه وارد فضای جامعه بشود پاسخش برای افراد آماده باشد. شبهه‌ستیز بود. ایشان انفعالی عمل نمی‌کرد بلکه فعال بود و این نکته‌ای هم که در فرمایش شما از تعبیرات مقام معظم رهبری نقل کردید و آن نکته، نکته جالبی است اینکه ما چه در موسم حج و چه در موارد دیگر نوعاً منتظر می‌نشینیم ببینیم کجا شبهه‌ای مطرح می‌شود و ما اولاً شبهه را

شناسایی کنیم و بعد به پاسخ آن پردازیم. کمتر می‌رویم سراغ اینکه به صورت فعال ایراداتی که دشمنان ما دارند آن‌ها را ردیف کنیم و به جای اینکه ما منتظر بمانیم که کسی از ناحیه آن‌ها شلیک می‌شود و ما پاسخ به شلیک بدهیم، ما شلیک‌کننده باشیم و این به نظرم کار بسیار مهمی است اگر به آن کمتر پرداخته‌اید که البته فرمودید شروع کرده‌ایم به کار حمله‌ای و فعال برخورد کردن این روش خوبی است. مقام معظم رهبری مثلاً راجع به بحث حقوق زن بارها فرمودند ما مطالبه‌گریم به جای اینکه آن‌ها هر روز بیایند و ما را محکوم کنند راجع به مسئله حقوق بشر و پرونده قطور برای ما در مجامع بین‌المللی درست کنند، ما پرونده درست کنیم. آن‌ها با حقوق زن چگونه برخورد می‌کنند؟! و حالا این قضایای اخیری که در غزه اتفاق افتاده به نظر بنده دست ما را کاملاً باز کرده برای نشان دادن حقوق بشر آمریکایی. چون امروز کلمه حقوق بشر یک کلمه جذابی است و منتهای مراتب آن‌ها مدعی هستند و کشورها را به خاطر عدم رعایت حقوق بشر- مورد نظر خودشان به چالش می‌کشند؛ اما ما معمولاً سعی می‌کنیم که در مجامع موقعی که می‌خواهند ما را محکوم کنند از خودمان دفاع کنیم حالا چقدر این دفاع کارساز باشد؟! معلوم نیست اما به جای اینکه از وضعیت خودمان دفاع کنیم باید چند تا پرونده رو کنیم از کارهایی که آن‌ها انجام می‌دهند و با آن‌ها باید پاسخ داد.

از این رو در بحث پاسخ به شبهات باید این حالت حمله‌ای وجود داشته باشد و این را هم دست کم نگیرید ما همیشه در موضع انفعال قرار نگیریم. بلکه یک گام جلوتر باشیم و آن‌ها مجبور بشوند ایرادات ما و اشکالات ما را پاسخ دهند. این هم دایره‌اش وسیع است. بحث حقوق بشر- هست، حقوق زن هست، بعضی شبهات اعتقادی هست و... مسائل مختلفی وجود دارد.

۳. لزوم مطالعات بنیادین

من معتقدم که یک سری کارهای بنیادی باید انجام شود، کما اینکه در مورد شکل‌گیری خود این مرکز، بعد از یک بازنگری اولیه‌ای که انجام شد، بنای مسئولان این شد که ما به یک سری مسائل بنیادین پردازیم. من کمی توضیح بدهم این مسئله را. شبهه موقعی مطرح می‌شود که افراد آگاهی لازم را از یک موضوع ندارند - منهای آن شبهاتی که جنبه عناد و

غرض‌ورزی دارد - و طبیعتاً پایه‌های اعتقادی او، پایه‌های فکری او سست است و لذا در مقابل شبهه، خودش چند تا شبهه دیگر هم پیدا می‌کند. بخشی از کار را با صرف نظر از اینکه می‌خواهید پاسخ به شبهه بدهید یا هجمه کنید علیه کسانی که ممکن است در آینده شبهه ایجاد کنند، شما مبانی دینی اعتقادی و فرهنگ غنی اهل بیت علیهم‌السلام را با بیان شیوا و با ابزار روز مطرح کنید. اصلاً نگاه به شبهه نداشته باشید؛ کسی هم گویا شبهه‌ای ندارد. اثباتی صحبت کنید نه سلبی که بخواهید پاسخ بدهید. کارهای اثباتی به نظر بنده می‌تواند یک زیرساختی باشد برای اینکه عملاً افرادی که این کار بنیادین را مطالعه کرده باشند، خودبه‌خود مثل آب گری است که با یک آلودگی که واردش می‌شود او را تحت تأثیر قرار نمی‌دهد؛ می‌گویند «عاصم» یعنی آلوده‌پذیر نیست. موقعی که فضای ذهنی جامعه شما از یک سلسله بحث‌های پایه‌ای و اصلی و اساسی مملو شد، شبهاتی که می‌آید خودبه‌خود ذهن طرف چون از قبل آمادگی دارد، برطرف می‌کند؛ نیازی به پاسخ شما نیست عملاً شما پاسخ را هم در تبیینی که کرده‌اید، داده‌اید.

روزی روزگاری مرکز شما مجله پاسخ به شبهات داشتید که به نام «صبح» و نیز گفتمان‌ها منتشر می‌شد؛ من یادم هست زمانی که مرحوم آیت‌الله مصباح یزدی رحمته‌الله در زمان اوج شبهاتی که در جامعه مطرح می‌شد، این مرکز متولی این بود که از ایشان دعوت کند و ایشان چند هفته درباره آزادی [۲] بحث داشتند. اگر آن بحث‌ها را هنوز جمع‌بندی نکرده‌اید آن مجموعه بحث خوبی بود؛ البته متناسب با شرایط آن روز بود ولی هنوز رسوبات آن مسائل در جامعه ما وجود دارد. یک مجموعه خوبی است که این مرکز شما می‌تواند منتشر کند.

اجمالاً نکته آخری که می‌خواهم عرض کنم و شورای عالی و مدیریت حوزه نیز اهتمام دارند نسبت به این جایگاه و حقیقتاً معتقدیم که جای این‌گونه کارها خالی است و جامعه دینی ما، نسل جوان ما همیشه یک احساس بی‌پناهی می‌کردند در مقابل این هجمه‌هایی که به آن‌ها می‌شد ولی این مرکز و مراکز مشابه این یک پناهگاه مطمئنی هستند برای جامعه که اگر پرسشی در جامعه مطرح می‌شود یا شبهه‌ای مطرح می‌شود، می‌تواند به یک جای مورداطمینانی مراجعه کند و طبیعتاً هم خودش به حالت اقناع برسد و هم این دیدگاه را به دیگران منتقل کند و خودش عملاً یک نیروی ماهر شود.

من معتقدم این دوره‌ها را - چه دوره‌های پودمانی چه دوره‌های مهارتی - در رابطه با نحوه پاسخ به سؤالات برای طلبه‌ها بگذارید که اصلاً نحوه پاسخ گفتن را - گاهی پاسخ گفتن نیاز به یک مسائل علمی سطح بالا ندارد بلکه شیوه ورود و خروج در پاسخ مسئله بسیار مهم است. بعضی اوقات افرادی هستند با تعبیرات عادی طرف را با چهارتا مثال که می‌زنند، قانع می‌کنند.

ان شاء الله خدای متعال در ادامه راه به شما توفیقاتی بیشتر از آنچه هست، عنایت فرماید.

«والسلام علیکم ورحمة الله وبرکاته»

پی‌نوشت

- [۱]. ابن بابویه (شیخ صدوق)، محمدبن علی، معانی الأخبار، مصحح: علی‌اکبر غفاری، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۳۶۱، ص ۳۴۲.
- [۲]. این مجموعه در همان ایام با عنوان «دین و آزادی» از سوی مرکز مطالعات و پاسخگویی به شبهات (حوزه‌های علمیه) چاپ و منتشر شده است.